

УДК 378.016:796/799(07)

ГАЛАТЮК Михайло – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. С. Бандери, 12, м. Рівне, Рівненська обл., 33017, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5824-6036>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.1>

Бібліографічний опис статті: Галатюк, М. (2022). Модель спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. № 15(47), 9–15, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.1>

МОДЕЛЬ СПОРТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті запропоновано структурно-логічну модель спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання. Модель спортивної культури є результатом теоретичного аналізу цілеспрямованої спортивно-орієнтованої підготовки студентів у закладах вищої освіти.

Завдання статті – проаналізувати основні компоненти спортивної культури і зв'язки між ними. Для вирішення відзначеного завдання застосовано системний підхід як метод наукового дослідження.

Модель спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання складається з п'яти окремих компонентів. Усі компоненти моделі спортивної культури взаємопов'язані між собою. Компоненти моделі спортивної культури – це не лише окремі частини цілого. Кожен компонент спортивної культури має своє змістове наповнення, свою функцію, ознаки та “морфологію”. Автором детально описаний зміст кожного компонента спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання.

Аналіз моделі спортивної культури розпочато з мотиваційно-сміслового компонента. Цей компонент відображає мотивацію і ціннісно-сміслову орієнтацію студентів. Від рівня розвитку мотиваційно-сміслового компонента залежить саморегуляція і успішність навчально-тренувальної, а також змагальної діяльності майбутніх фахівців.

Один із компонентів моделі спортивної культури – акумуляційно-рефлексивний (результативний). Цей компонент ми вважаємо основним. Його розвиток можливий за умови участі майбутніх фахівців у спортивних змаганнях. Результативний компонент асоціюється з досвідом (успішним або неуспішним), який набуває студент у процесі підготовки до змагань та участі в них. Процес набуття досвіду передбачає постійне нагромадження (акумуляцію) знань, умінь, навичок і удосконалення спортивної майстерності.

Ключові слова: спортивна культура, виховання, модель, компонент, студент, діяльність.

HALATIUK Mykhailo – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Pedagogy, Education Management and Social Work Department, Rivne State University of Humanities, Stepana Bandery St., 12, Rivne, 33017, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5824-6036>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.1>

To cite this article: Halatiuk, M. (2022). Model sportyvnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia. [Model of sports culture of future specialists of physical education]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, № 15(47), 9–15, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.1>

MODEL OF SPORTS CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS OF PHYSICAL EDUCATION

Summary. *The article proposes a structural-logical model of sports culture of future specialists of physical education. The model of sports culture is the result of a theoretical analysis level of sports-oriented preparation of students in higher education institutions.*

The task of the article is to analyze the main components of sports culture and the links between them. For the decision of the marked task applied the system approach as a method of scientific research.

The model of sports culture of future specialists of physical education consists of five separate components. All components of the sports culture model are interconnected. The components of the sports culture model are not just separate parts of the whole. Each component of sports culture has its own content, its function, features and "morphology". The author in detail described the content of each component of sports culture of future specialists of physical education.

Analysis of the model of sports culture started with a motivational and semantic component. This component reflects motivation and value-semantic orientation of students. From the level of development of the motivational and semantic component depends self-regulation and success educational-training and competitive activities of future professionals.

The last component in the structure of sports culture – it's the performance component. This component we consider the main. Its development is possible provided participation of future specialists in sports competitions. The productive component is associated with experience (successful or unsuccessful), which is acquired by the student in the process of preparation for competitions and participation in them. The process of gaining experience involves constant accumulation knowledge, skills, abilities and improvement of sportsmanship.

Key words: *sports culture, education, model, component, student, activity.*

Актуальність проблеми. Аналіз досвіду проведення освітніх реформ у країнах Європейського Союзу свідчить, що в Україні недостатньо приділено уваги щодо розробки національних програм, нормативно-правових документів, які стосуються реформування сфери фізичної культури і спорту в сучасних умовах. Як наслідок, ми наштотувалися на ряд важливих проблем. До цих проблем належать: падіння показника рухової активності серед учнівської та студентської молоді; слабка мотиваційна зрілість до занять спортом та ін. Okремо відзначимо про стан студентського спорту, який, на жаль, не відповідає високим вимогам і стандартам якості вищої освіти.

Сучасні викладачі та тренери з окремих видів спорту засвідчують, що підходи, форми і методи, які застосовуються у процесі фізичного виховання студентів є недостатньо ефективними, а інколи застарілими. Ми вважаємо, що система фізичного виховання в закладах вищої освіти, не задовольняє на належному рівні потреби майбутніх фахівців. Саме це є однією з причин їх пасивності до занять спортом. Вирішення цієї проблеми, ми вбачаємо в спортивно орієнтованому фізичному вихованні, яке цілеспрямовано розвиватиме *спортивну культуру студентів.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні теоретичні розробки, які стосуються розвитку спортивної культури студентів свідчать, що вона є складним феноменом, який знаходиться в стадії активного дослідження.

У науково-методичних джерелах віднаходимо підтвердження існування спортивної культури як самостійної категорії дидактики спорту (Vizytei & Kachurovskiy, 2009). Зміст цієї категорії розглядається в системі загальної культури особистості. Спортивна культура об'єднує принципи, закономірності, правила, а також настанови, створені для інтенсивного використання фізичних вправ у межах змагальної діяльності, які передбачають виконання завдань, що стосуються фізичного, психічного та духовного вдосконалення молоді (Pityn, 2015).

Оскільки спорт – це культурне явище і сфера суспільної життєдіяльності, то в змісті спортивної культури майбутніх фахівців доцільно розуміти цілісне особистісне утворення, яке поєднує в собі систему засобів, методів і результатів фізкультурно-спортивної діяльності. Невід'ємною складовою спортивної культури, на думку О. Загребської, є фізкультурно-спортивні цінності. Таким чином, спортивна культура студентів розвивається під час інтеріоризації соціально-культурного

потенціалу, цінностей і спортивних технологій (Zagrevskaja, 2012).

Рівень розвитку спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання залежить від примноження досвіду фізкультурно-спортивної діяльності та наповнення її особисто-значущим смислом. Тому спортивна культура як соціальний феномен суспільства, має власний системоутворювальний чинник, яким є цінності спорту, а також ціннісне ставлення до фізкультурно-спортивної діяльності (Zagrevskaja, 2012).

Отже, мета статті – запропонувати теоретичну модель спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання в контексті отриманих результатів дослідження рівня спортивно-орієнтованої підготовки студентів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб описати *модель спортивної культури майбутніх фахівців на якісно високому рівні, застосуємо системний підхід як напрям методології наукового дослідження.* Цей підхід полягає у вивченні об'єкта як системної цілісності (Malafik, 2008). Інакше кажучи, в змісті досліджуваного об'єкта необхідно виділити окремі компоненти (елементи) та описати їх. У процесі опису мають бути розкриті відповідні відношення та взаємозв'язки, які існують між компонентами цілого.

Як відомо, системна властивість спортивної культури виникає крізь взаємодію її компонентів. У процесі дослідження генези спортивної культури студентів нами з'ясовано, що вона є складним інтегральним утворенням. Тому вважаємо, що в структурі цього утворення (цілого) доцільно виділити принаймні п'ять взаємопов'язаних компонентів, які описані в цій статті.

Відзначимо, що компоненти моделі спортивної культури є не просто окремими частинами цілого, а кожен з них має своє змістове наповнення, свою функцію, ознаки та “морфологію”. Відповідна модель спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання, її компоненти ми запропонували на рисунку 1.

Відзначимо, що термін “морфологія” в біології трактується як вчення про внутрішню структуру складних систем, а в мовознавстві – це розділ граматики, який вивчає форму та будову слова. У цьому контексті згадаймо, що наукова методологія оперує рядом методів моделювання, серед цих методів важливе місце належить морфологічному методу.

Основна ідея цього методу полягає в тому, щоб систематично відшукувати всі можливі варіанти реалізації системи крізь комбінування основних виділених структурних елементів або їх ознак. Тобто система або проблема може ділитися (роз'єднуватися на частини) різними способами та досліджуватися в різних аспектах і площинах (Novikov, 2007). А тому виділені компоненти спортивної культури доцільно вважати функціонально-морфологічними. На нашу думку, особливість досліджуваного феномена полягає в можливості встановити іншу декомпозицію елементів (їх кількісно-якісного складу) в структурі спортивної культури. Але тут потрібно зробити одне уточнення – зміна компонентного складу спортивної культури не повинна вплинути на емерджентність самої системи. Емерджентна (особлива) властивість системи – це та, якою володіє система, а її компоненти цією властивістю не наділені.

Отже, в нашому випадку модель спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання є структурно-логічною – ідеальним (пізнавально-мисленим) прообразом системи.

Аналіз моделі спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання доцільно розпочати з *мотиваційно-сміслового компонента.* Характерно, що саме цей компонент відображає мотивацію і ціннісно-сміслову орієнтацію студентів, яка спрямована на саморегуляцію і стимулювання процесу успішної навчально-тренувальної, а також змагальної діяльності. Це проявляється у відчутті зацікавленості, рішучості, ініціативності та ін.

Мотиваційно-смісловий компонент детермінує саморегуляцію діяльності (навчально-тренувальної і змагальної) студента. Дослідивши зміст саморегуляції діяльності, ми з'ясували, що вона наділена полісемією – немає однозначного розуміння. Під час опису поняття “саморегуляція діяльності”, згадуються різні психолого-педагогічні аспекти, які охоплюють особистісно-сміслові, енергетичні, динамічні, поведінкові та інші сторони суб'єкта діяльності. Важливими підходами до розуміння саморегуляції є такі, що трактують її крізь: особливий рівень проектування діяльності на основі процесів прогнозування; уміння здійснювати самоконтроль своїх емоцій, почуттів, хвилювань і бажань; “внутрішній” контроль і регуляцію поведінки людини, її активності (Stanovskiykh, 2014, p. 16).

На нашу думку, високий рівень значущості мотиваційно-сміслового компонента

визначається наявністю в нього саморегуляційної основи, яка визначає успішність функціонування усіх інших компонентів спортивної культури майбутніх фахівців.

Якість внутрішніх мотивів залежить від студента, який є суб'єктом навчально-тренувальної діяльності та визначається власними цілями, переконаннями, установками, прагненням до високих результатів. Стійкі внутрішні мотиви і відповідна ціннісна орієнтація студентів є запорукою позитивного ставлення до здійснення навчально-тренувальної діяльності. Внутрішні мотиви допомагають подолати байдужість, забезпечують необхідний рівень вольових зусиль у процесі вирішення навчально-тренувальних проблем, сприяють належній підготовці до спортивних змагань.

Розвиток мотиваційно-смыслового компонента відбувається крізь досягнення в навчально-тренувальній і змагальній діяльності. Досягнутий результат підсилює мотивацію до подальших дій та характеризує поведінку студента (зв'язки: 1→5, 1→4). Якщо в процесі навчально-тренувальної (змагальної) діяльності не спостерігається орієнтація майбутнього фахівця на конкретний результат, то як наслідок, спостерігається зниження мотиваційно-смыслового компонента (зв'язок 5→1 слабшає або відсутній), що відображається на його поведінці (зв'язок 4→1). Отримання студентом конкретного результату є запорукою зростання його мотивації, тобто – спостерігається приріст мотиваційно-смыслового компонента (рис. 1).

Спортивні досягнення є наслідком навчально-тренувальної діяльності. Студент здійснює рефлексію (аккумуляційно-рефлексивний компонент), в результаті якої можливі

дії спрямовані на вдосконалення різних сторін кінцевого продукту (зв'язки: 5→2, 5→3). Це надає підстави стверджувати про наявність додаткової мотивації студента (зв'язок 5→1).

Особливістю *когнітивно-теоретичного* компонента спортивної культури майбутнього фахівця – це та, що він визначає готовність діяти. Когнітивно-теоретичний компонент включає: основи наукової теорії з валеології, анатомії і фізіології людини; знання основних положень навчально-тренувальної діяльності, її цілей, форм, принципів, методів і засобів. Цей компонент передбачає володіння компетентністю змагальної діяльності – знання змісту теоретико-методичних положень спортивної стратегії і тактики; знання норм і правил спортивної поведінки, етики та готовність їх дотримання. До складу відзначеного компонента входять організовані певним чином знання: із психологічної, фізичної і технічної підготовки; які стосуються медико-біологічних засобів підтримки та відновлення навчально-тренувальної та змагальної діяльності; про наслідки використання спортивної фармакології.

Отже, від рівня сформованості та розвитку когнітивно-теоретичного компонента, залежить продуктивність навчально-тренувального процесу, рівень його організації, а також результати змагальної діяльності. Основна функція когнітивно-теоретичного компонента спортивної культури – це забезпечення орієнтувальної основи навчально-тренувальної і змагальної діяльності. Таким чином, відслідковується безпосередній зв'язок когнітивно-теоретичного компонента з діяльнісно-процесуальним (зв'язок 2→3).

Діяльнісно-процесуальний компонент проявляється у відповідних когнітивних

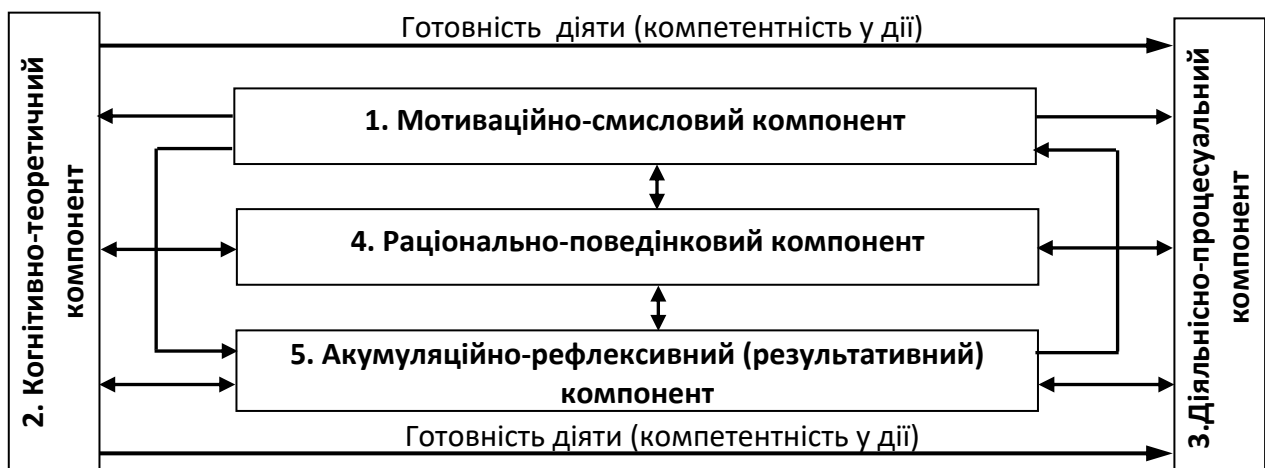

Рис. 1. Модель спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання

уміннях – розумових і практичних. До розумових умінь належать: аналіз і синтез, логічне мислення, складати алгоритм і продумувати стратегію дій, уміння моделювати ситуації та ін. Відзначимо, що розумові уміння набувають значного розвитку в процесі інтелектуальних ігор, наприклад, шахів.

Практичні уміння діяльнісно-процесуального компонента спортивної культури визначають готовність до занять спортом. Вони поєднують уміння: організувати процес навчально-тренувальної діяльності, планувати свій час; адаптуватися до тренувальних навантажень; використовувати педагогічні, психологічні та медичні засоби відновлення спортивної працездатності; здійснювати пошук науково-методичного матеріалу, який допоможе вдосконалити навчально-тренувальний процес, зробити його результативнішим і таким, що підсилюватиме мотивацію та інтерес до занять спортом; уміння аналізувати та складати індивідуальну програму тренувань і творчо використовувати набуті знання.

Володіння досвідом, який закладений у змісті діяльнісно-процесуального компонента є запорукою успішної навчально-тренувальної діяльності та високих досягнень у спорті. Звідси впливають логічні взаємозв'язки діяльнісно-процесуального компонента з акумуляційно-рефлексивним (результативним) компонентом (рис. 1, зв'язки: 3→5, 5→3). Останній компонент характеризується зверненням суб'єкта на самого себе, до власного сприйняття здобутих результатів, уміння використовувати їх для постановки та досягнення подальших цілей.

Аналіз наукових праць з теорії і методики спортивної підготовки, педагогіки фізичного виховання, психології та соціології спорту засвідчує, що в структурі спортивної культури доцільно виділити *раціонально-поведінковий компонент*. Суть цього компонента ми з'ясували в контексті таких понять, як “раціональність”, “дисципліна”, “поведінка”, “характер” та “темперамент”.

Раціонально-поведінковий компонент взаємопов'язаний із усіма іншими компонентами спортивної культури. Його функція – забезпечити психологічну готовність до змагальної діяльності (зв'язок 4→3) (Bursev, Burseva, & Minnahmetova, 2016).

Завдання та зміст психологічної підготовки полягає в розвитку здібностей і психічних функцій студента. Психологічна підготовка характеризується психічною стійкістю

й готовністю вирішувати поставлені завдання навчально-тренувальної і змагальної діяльності. Студента, який бере участь у спортивних змаганнях, потрібно навчити використовувати прийоми та методи, які забезпечують готовність до змагальної діяльності.

Аспект раціональності в цьому компоненті, акцентує увагу на свідомому, розумному та відповідальному ставленні майбутнього фахівця до теоретико-методичної підготовки. Ця підготовка озброює системою знань, які представлені в когнітивно-теоретичному компоненті спортивної культури (зв'язок 4→2). З іншого боку, результативність теоретико-методичної підготовки та навчально-тренувальної діяльності позитивно впливають на поведінку, характер і самодисципліну студента, спостерігається його раціональність дій та вчинків (зв'язки: 2→4, 3→4).

Розвиток раціонально-поведінкового компонента спортивної культури характеризується його вольовими якостями, а саме: наполегливістю, цілеспрямованістю, сміливістю, впевненістю у своїх силах, стійкістю, самодисципліною та ін. Рівень сформованості перерахованих якостей в поведінці майбутніх фахівців, безпосередньо впливає на результативність навчально-тренувальної та змагальної діяльності (зв'язок 4→5).

Акумуляційно-рефлексивний (результативний) компонент, вважається основним. Він асоціюється з досвідом (успішним або неуспішним), який набуває студент у процесі підготовки до змагань та участі в них. Процес набуття досвіду передбачає постійне нагромадження (акумуляцію), знань, умінь і навичок та удосконалення спортивної майстерності.

Акумуляційно-рефлексивний компонент розвивається лише за умови зростання рівня складності навчально-тренувальних завдань і участі в студентських спортивних змаганнях. Під час спортивних змагань максимально реалізуються духовні, фізичні та психічні можливості студента. У процесі спортивних змагань здійснюється самоконтроль і рефлексія рівня підготовленості. Змагання є найважливішим засобом удосконалення спортивної майстерності, яка є показником розвитку акумуляційно-рефлексивного компонента спортивної культури студента (Kostiukevych, 2007).

Відзначимо, що рефлексивні уміння мають велике значення для розвитку спортивної культури майбутніх фахівців. Рефлексія сприяє до системного розуміння знань про цілі, зміст,

форми, методи і засоби навчально-тренувальної діяльності. Рефлексивні уміння забезпечують самокритичне сприйняття власних дій, а також допомагають майбутньому фахівцю бути постійним суб'єктом своєї активності (Novikov, 2007).

Важливе місце в розвитку акумуляційно-рефлексивного компонента займає педагогічний контроль з боку викладача (тренера спортивної секції). Доцільність педагогічного контролю потрібно розглядати в п'яти основних аспектах: обсягу та змісту тренувальних навантажень; функціонального стану; техніки виконання вправ; особливостей поведінки студента під час навчально-тренувальної і змагальної діяльності; спортивних досягнень (Kostiukevych, 2007).

На основі результатів змагань, здійснюється корегування навчально-тренувальної діяльності (зв'язки: 5→2, 5→3). Успіхи та невдачі визначають подальшу стратегію підготовки, а також впливають на поведінку студента (зв'язок 5→4).

Таким чином, опис усіх компонентів запропонованої моделі допоможе розробити критерії оцінювання рівня розвитку спортивної культури студентів. Розробка критеріїв оцінювання рівня розвитку спортивної культури – це важлива частина механізму управління і забезпечення зворотного зв'язку під час навчально-тренувальної і змагальної діяльності майбутніх фахівців.

Висновки. Запропонована модель спортивної культури – це ще один важливий крок щодо конкретизації змісту феномена спортивної культури, визначення його суті, а також особистісного значення в професійному становленні майбутнього фахівця. Усі компоненти моделі є результатом творчих пошуків автора в контексті власного бачення шляхів вирішення проблем, які стосуються підготовки сучасного вчителя фізичного виховання.

Перспективи подальших досліджень полягають в уточненні професіограми сучасного фахівця фізичного виховання в контексті запропонованої моделі його спортивної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурцев В., Бурцева Е., Миннахметова Л. Исследование уровня развития личностно-поведенческого компонента спортивной культуры в процессе личностно ориентированного физического воспитания студентов. *Современные наукоёмкие технологии*. 2016. № 5-2. С. 329–333.
2. Візитей М.М., Качуровський Д.О. Спорт вищих досягнень і його соціально-культурна місія в нових умовах розвитку суспільства. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 12. С. 27–31.
3. Загурская А.И. Спорт и спортивная культура студентов в системе высшего образования. *Вестн. Том. гос. ун-та*. 2012. № 363. С. 175–178.
4. Костюкевич В.М. Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації. Вінниця: «Планер», 2007. 273 с.
5. Малафійк І.В. Системність – якість знань. Рівне: РДГУ, 2008. 383 с.
6. Новиков А.М. Методологія. М.: СИНТЕГ. 668 с.
7. Пітин М. Теоретична підготовка в спорті: монографія. Л.: ЛДУФК, 2015. 372 с.
8. Становських З.Л. Мотиваційно-сміслові детермінанти саморегуляції професійної діяльності педагогів. Кіровоград: ІмексЛТД, 2014. 168 с.

REFERENCES

1. Burcev, V., Burceva, E., Minnahmetova, L. (2016). Issledovanie urovnja razvitija lichnostno-povedencheskogo komponenta sportivnoj kul'tury v processe lichnostno orientirovannogo fizicheskogo vospitanija studentov [Research of the level of development of the personal and behavioural component of sports culture in the course of personally focused physical training of students]. *Sovremennye naukoemkie tehnologii*, № 5-2, 329–333 [in Russian].
2. Vyzitei, M.M., & Kachurovskiy, D.O. (2009). Sport vyshchikh dosiahnen i yoho sotsialno-kulturna misiia v novykh umovakh rozvytku suspilstva [Sport of high performance and its social and cultural mission in the new circumstances of society development]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*, № 12, 27–31 [in Ukrainian].
3. Zagrevskaia, A.I. (2012). Sport i sportivnaja kul'tura studentov v sisteme vysshogo obrazovanija [Sports and sports culture of students in the system of higher education]. *Vestn. Tom. gos. un-ta*, № 363, 175–178 [in Russian].
4. Kostiukevych, V.M. (2007). Teoriia i metodyka trenuvannia sportsmeniv vysokoi kvalifikatsii [Theory and methods of training highly qualified athletes]. Vinnytsia: «Planer» [in Ukrainian].
5. Malafiiik, I.V. (2008). Systemnist – yakist znan [Systematicity is the quality of knowledge]. Rivne: RSHU [in Ukrainian].

6. Novikov, A.M. (2007). Metodologija [Methodology]. M.: SINTEG [in Russian].
7. Pityn, M. (2015). Teoretychna pidhotovka v sporti: monohrafiia [Theoretical training in sports: monograph]. L.: LDUFK [in Ukrainian].
8. Stanovskykh, Z.L. (2014). Motyvatsiino-smyslovi determinanty samorehuliatcii profesiinoi diialnosti pedahohiv [Motivational and semantic determinants of self-regulation professional activities of teachers]. Kirovohrad: ImeksLTD [in Ukrainian].